

UDK 811.111'367.625

811.163.41'367.625

Predrag Novakov

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet, Odsek za anglistiku

ZNAČENJE U KONTEKSTU – ENGLESKI MODALI I NJIHOVI SRPSKI EKVIVALENTI¹

Sažetak: Kontekst u lingvistici obuhvata tri glavna segmenta (jezički, situacioni i kulturološki) koji utiču na tumačenje značenja date jezičke strukture, omogućavajući, između ostalog, da se razreši dvosmislenost i sagledaju kulturološke implikacije koje određeni iskaz podrazumeva. Polazeći od tih postavki, ovaj rad izučava uticaj konteksta na razjašnjavanje dvosmislenosti kada se radi o engleskim modalnim glagolima od kojih većina (posebno *can, may, must*) mogu izražavati kako epistemička, tako i deontička, pa i dinamička značenja. Dvosmislenosti su moguće posebno kod izražavanja epistemičke nužnosti i deontičke obaveze, kao i epistemičke mogućnosti i dinamičke sposobnosti subjekta. Glavni cilj rada je da se razmotre elementi konteksta bitni za tumačenje modalnog značenja kao animatnost subjekta, dinamičnost/stativnost situacije, adverbijali, kao i situaciono-kulturološki elementi. Uz to, analiziraju se i srpski prevodni ekvivalenti engleskih primera da bi se proverilo kako je preneto izvorno modalno značenje, jer i srpski modali (posebno modal *moći*) mogu biti višeznačni, pa i njihovo značenje treba sagledati u kontekstu.

Ključne reči: modalnost, višeznačnost, animatnost, engleski, srpski.

1. Uvod

Kontekst kao neposredno lingvističko i nelingvističko okruženje predstavlja jedan od ključnih koncepata u savremenoj lingvistici koji obuhvata tri glavna segmenta (lingvistički, situacioni i kulturološki); on je često presudan (pa i neophodan) za ispravno tumačenje značenja date jezičke jedinice, pa može imati posebno važnu ulogu u razrešavanju jezičkih dvosmislenosti. Jedna od jezičkih oblasti gde je kontekst relevantan jeste oblast modalnosti sa brojnim nijansama u značenju koje mogu dovesti i do nesporazuma u komunikaciji. Imajući te činjenice u vidu, u radu se razmatraju moguće dvosmislenosti u engleskim jezičkim modalnim strukturama, te uloga konteksta u razrešavanju tih dvosmislenosti. Uz to, u radu se analiziraju i srpski prevodni ekvivalenti engleskih primera koji mogu da pokažu kako je prevodilac razrešio dvosmisleno englesko modalno značenje.

U prvom delu rada razmatraju se komponente konteksta koje mogu biti relevantne za modalna značenja engleskih i srpskih modala, a u centralnom delu se navode i komentarišu primeri iz paralelnog englesko-srpskog korpusa.

¹ Ovaj rad je pripremljen u okviru naučnog projekta *Jeziči i kulture u vremenu i prostoru* koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (broj projekta 178002).

1.1. Kontekst kao komponenta u tumačenju jezičkih struktura

Značenje uopšte, pa i uticaj konteksta na značenje, proučavani su u okviru različitih teorijskih pristupa i interdisciplinarnih studija, na primer u okviru filozofije, formalne logike, psiholingvistike i lingvistike. Od brojnih radova o tematici značenja u kontekstu, navešćemo nekoliko radova čije postavke mogu biti relevantne za istraživanje o modalima. Tako Berg (Berg 1993) razmatra stavove iz literature o pitanju da li doslovno značenje zavisi od konteksta ili je nezavisno od njega, a Čarls (Charles 2000) uz korišćenje određenih testova izučava odnos između sličnosti i različitosti u značenju s jedne, i sličnosti konteksta s druge strane, te konstatuje da njegova analiza snažno podržava kontekstualnu hipotezu značenja. Isti autor (Charles 1988) proučava i jezičke kontekste relevantne za polisemične reči, kao i kontekste u kojima se sreću sinonimi tih reči, pokazujući da kontekstualne informacije upotpunjuju postavke o tumačenju značenja reči. Pomenimo i pristup koji polazi od elemenata formalne logike; na primer, Kristijansen i Dal (Christiansen & Dahl 2005) bave se semantikom prirodnih jezika i odnosom jezika i sveta sa ciljem da se formulišu shematski prikazi (engl. *representation schemes*) koji odražavaju znanje o svetu sadržano u rečenicama. Ovi autori kontekst sagledavaju kao deo stvarnog sveta u kojem se odigrava neki događaj ili diskurs, ili preciznije kao skup znanja povezan sa datim diskursom; pri tome, oni pišu da se kontekst može razložiti u izjave ili propozicije koji se nazivaju kontekstualne činjenice (engl. *context facts*).

Uticaj neposrednog jezičkog i nejezičkog okruženja, kako se najopštije može odrediti termin kontekst, u lingvističkoj literaturi je još pre nekoliko decenija prepoznat kao bitan faktor u lingvističkoj analizi. Naime, uticaj jezičkih jedinica koje neposredno prethode ili slede datu jezičku jedinicu svojim značenjem i konotacijama može bitno odrediti ili modifikovati tumačenje analizirane jedinice; uz to, implicirani vanjezički kontekst (vreme, mesto, učesnici u govornom činu) i kulturološki kontekst (uobičajeni obrasci ponašanja u datoj zajednici) takođe utiču na tumačenje. Između ostalih, na to ukazuje i D. Kristal (Crystal 1991: 48–65) navodeći da mnoge odlike jezika stoje u direktnoj korelaciji sa kontekstom, odnosno situacijom u kojoj se dešava komunikacija, izdvajajući posebno vreme, mesto, učesnike, vrstu aktivnosti (svakodnevni razgovor, debata, unakrsno ispitivanje i sl.), kao i oblik poruke (izbor reči, gramatičkih konstrukcija, intonacija, registar), što sve ima suštinsku ulogu u određivanju govornog događaja (Crystal 1991: 48). Dakle, analiza uticaja konteksta obuhvata osnovne nivoe jezičke analize (fonološki, morfosintaksički i semantički), te pragmatički nivo (govorni događaj). Kristal takođe ilustruje kako navedene komponente utiču na komunikaciju; na primer, mesto određuje komunikaciju u crkvi, na sudu, venčanjima, ono određuje način obraćanja, stepen formalnosti govora, ustaljene izraze koji se koriste. Isto tako, jezik može podrazumevati humor sa specifičnim implikacijama koje treba otkriti, ironičan ton koji iskazu daje značenje suprotno od denotativnog i drugo.

Pišući o kontekstu, slične postavke iznose i Gudvin i Duranti (Goodwin & Duranti 1992: 3), naglašavajući da je kontekst okvir koji pruža podatke za odgovarajuće tumačenje govornog događaja, te je važno ne samo neposredno jezičko okruženje,

već i društvena komponenta događaja, njegova kontekstualizacija. Dimenzije konteksta stoga osim jezičkih obuhvataju i prostorne i društvene elemente (učesnici i njihove uloge, situacija), kao i kulturološke obrasce relevantne za komunikacionu situaciju. Pri tome, analizirana jezička jedinica (odnosno situacija) predstavlja fokusnu tačku, a kontekst njeno okruženje. Uz to, treba jasno odrediti granice fokusne tačke, jezičke strukture čija se ekstrakcija iz konteksta sprovodi zbog lingvističke analize, a treba odrediti i opseg konteksta – to može biti fraza (sintagma), rečenica, kao i diskurs/tekst (Goodwin & Duranti 1992: 11). U ovom istraživanju o modalnim glagolima fokusna tačka je glagolska predikacija sa modalnim glagolom, a kontekst je najčešće rečenica, ali može biti i diskurs/tekst.

Kada se radi o analizi konkretnog jezičkog materijala u okviru semantike i pragmatike, kontekst se takođe navodi kao bitna komponenta (na primer, Cruse 1991, Cruse 2004). Tako Kruz (Cruse 1991: 1) u studiji o leksičkoj semantici polazi od varijante kontekstualnog pristupa, odnosno od pretpostavke da se semantičke odlike neke leksičke jedinice odražavaju u odnosima koje ona uspostavlja sa konkretnim i potencijalnim kontekstima. Pri tome, ovaj autor se usredsređuje na lingvističke kontekste, uz koje postoje i ekstralingvistički situacioni konteksti; dakle, informacije o značenju reči on prvenstveno izvodi iz konkretnih i potencijalnih lingvističkih konteksta. Uz to, Kruz konstatuje da kombinatorne karakteristike reči nisu ograničene samo njihovom značenjima, već i gramatičkim odlikama. Međutim, pošto gramatičke odlike mogu pojačavati semantičke odlike, ali mogu biti i semantički arbitrarne (Cruse 1991: 1), u analizi kontekstualnih odnosa bitnih za semantiku potrebno je prepoznati i odvojiti kombinatorne specifičnosti koje su samo gramatičke prirode. Prema tome, Kruz (Cruse 1991: 15–16) smatra da se vidovi značenja reči odražavaju kroz šablon semantičkih normalnosti i abnormanosti u odgovarajućem gramatičkom kontekstu, a puni nizovi odnosa normalnosti (engl. *normality relations*) koje neka leksička jedinica stiče u svim zamislivim kontekstima nazivaju se kontekstualni odnosi (engl. *contextual relations*). Dakle, značenje date reči se odražava u njenim kontekstualnim odnosima, odnosno značenje reči podrazumeva i njene kontekstualne odnose. U tom smislu se značenje reči može sagledati kao šablon afiniteta i neafiniteta sa svim drugim rečima u jeziku sa kojima ta reč može da kontrastira semantičke odnose u gramatičkim kontekstima, pri čemu afiniteti mogu biti sintagmatski i paradigmatički (Cruse 1991: 16). U vezi s tim Kruz piše (Cruse 1991: 19, 22) da ovakav pristup ne pruža motivaciju za odvajanje pragmatičkog značenja kao posebnog domena leksičkog značenja, mada je u savremenoj lingvistici uobičajenije da se povuče razlika između semantičkog i pragmatičkog značenja.² Ovaj autor zatim konstatuje (Cruse 1991: 52) da kontekst može na barem dva načina uticati na konkretno značenje neke reči; prvo, kontekst može naglasiti određene semantičke komponente reči ili zamagliti, pa i potisnuti druge odlike (modulacija); drugo, različiti konteksti mogu aktivirati različita značenja u dvosmislenim rečima (kontekstualna selekcija).

² „... there is no motivation for isolating 'pragmatic meaning' as a separate domain of lexical meaning" (Cruse 1991: 19). ... „In this book the domain of semantics is taken to be the whole realm of linguistic meaning. It is more usual nowadays, however, to draw a distinction between 'semantic meaning' and 'pragmatic meaning'..." (Cruse 1991: 22).

Prema tome, kontekst ima funkciju da usmerava slušaoca/čitaoca ka jednom smislu reči ukoliko su reči dvosmislene (Cruse 1991: 53–54), jer je cilj govornika/pisca (uz određene izuzetke) da se njegov iskaz/tekst ne tumači istovremeno na dva načina, odnosno da slušalac/čitalac selektuje nameravani smisao dvosmislenih reči. Naime, slušalac/čitalac odabira ono leksičko tumačenje koje je očekivano ili moguće u datom kontekstu, polazeći od pretpostavke da je govornik/pisac iskoristio kontekst da mu to sugeriše. Uz to, za temu ovog istraživanja o modalima relevantna je i konstatacija (Cruse 1991: 110) da postoje jezičke komponente koje su samo latentno prisutne u iskazu/tekstu, koje nisu eksplicitno izražene, ali se podrazumevaju i ulaze u tumačenje značenja (na primer, u iskazu *John is reading* ne mora se navesti šta subjekat čita). Konačno, za značenje modala u sastavljenom korpusu (koji se sastoji i od dijaloga) važna je i postavka (Cruse 2004: 365) da jedno osnovno značenje u različitim kontekstima može podrazumevati različite konverzacione implikacije (engl. *conversational implicatures*), jer takve implikacije imaju uticaja na tumačenje modalnih značenja.

1.2. Engleski modali, njihova značenja i upotreba

U obimnoj literaturi o kategoriji modalnosti i engleskim modalnim glagolima (up. Novakov 2012) najčešće se izdvajaju tri opšta modalna značenja: epistemičko, deontičko i dinamičko (na primer, Palmer 1989). Prvo (epistemičko) značenje povezuje sa pojmom mogućnosti (engl. *possibility*), drugo (deontičko) sa pojmovima dozvole, naredbe i slično, a treće sa pojmom sposobnosti subjekta (engl. *ability*).

Kad se radi o engleskim modalima, novija obimnija gramatika engleskog jezika (Huddleston & Pullum 2002: 172–208) njihova značenja i upotrebe prikazuje polazeći od postavke da je modalnost semantička kategorija i da postoje modalizovane i nemovalizovane klauze. Ovi autori kao centralna modalna značenja izdvajaju nužnost i mogućnost, a razlikuju i dve dimenzije modalnosti: snagu (engl. *strength*) i vrstu (engl. *kind*). Snaga se odnosi na nivo obaveznosti koji procenjuje govornik i može biti jaka (nužnost) i slaba (mogućnost). Po pravilu, engleski modali *must* i *need* označavaju nužnost, a *can* i *may* mogućnost. Za temu ovog rada (uticaj konteksta na tumačenje modala) relevantni su naredni primeri koji se navode u pomenutoj gramatici:

- 1) a) You must come in immediately.
- b) You must have one of these cakes. (Huddleston & Pullum 2002: 176)

Naime, autori konstatuju da u primeru (1b) dolazi do pragmatičkog oslabljivanja (engl. *pragmatic weakening*) modala *must* od snažne nužnosti, gotovo naredbe (1a), do znatno blažeg predloga da se nešto učini; do te promene dolazi zbog neposrednog situacionog konteksta (mesta, uloga učesnika) jer primer (1b) očito implicira opušteno prijateljsko okupljanje.

Kada se radi o vrsti modalnosti, autori razlikuju epistemičku, deontičku i dinamičku modalnost. Već je pomenuto, epistemička modalnost odnosi se na procenu govornika/pisca ili neke druge osobe da postoji verovatnoća za realizaciju date situacije: veća verovatnoća implicira nužnost, a manja mogućnost. Deontička modalnost

obuhvata niz značenja od naredbe, preko uputstva do dozvole, pa podazumeva uticaj na razvoj situacije i performativnost učesnika. Konačno, treća vrsta modalnosti (dinamička) orijentisana je ka subjektu i njegovoj fizičkoj ili mentalnoj sposobnosti da nešto učini, kao i njegovoj voljnosti da nešto učini, te navikama i uobičajenom ponašanju. Navedimo opet primere iz pomenute gramatike sa mogućnom dvosmlenošću u odnosu na vrstu modalnosti:

- 2) a) You must be very tactful.
b) You may sleep downstairs. (Huddleston & Pullum 2002: 178)
- 3) She can speak French. (Huddleston & Pullum 2002: 178)

Naime, u prvom primeru (2a) modal *must* se može protumačiti deontički (upozorenje ili naredba za buduće ponašanje), ali i epistemički (na osnovu nečega što je subjekat učinio ranije govornik izvodi zaključak o nužnosti određene osobine). Primer (2b) zakodje može implicirati dozvolu (deontičko značenje) ili mogućnost (epistemičko značenje) u slučaju da govornik procenjuje da je situacija takva da omogućava realizaciju radnje (*sleep downstairs*). Primer (3) ilustruje moguću dvosmlenost kada se radi o dinamičkoj ili deontičkoj modalnosti: naime, subjekat ili ima sposobnost/znanje da govori francuski ili dobija dozvolu da govori taj jezik.

Dakle, polisemičnost engleskih modalnih glagola ostavlja prostor za dvosmlenosti koje se razrešavaju u kontekstu. Ponekad treba proceniti stepen epistemičke mogućnosti i deontičke obaveznosti (snažna obaveza ili dozvola), na primer:

- 4) a) He must have been delayed.
b) He may have been delayed. (Huddleston & Pullum 2002: 178)
- 5) a) You must pull your socks up.
b) You may stay if you wish. (Huddleston & Pullum 2002: 178)

Primeri (4a) i (4b) ilustruju snažniju i slabiju epistemičku mogućnost, što su tipične upotebe modala *must* i *may*, a primeri (5a) i (5b) snažniju i slabiju deontičku obaveznost uz te iste modale (*must* i *may*); značenja leksema i kontekst (govorne uloge, situacija) pomažu da se ta značenja razgraniče.

1.3. Srpski modali, njihova značenja i upotreba

U *Sintaksi savremenoga srpskog jezika* (Piper i dr. 2005: 636–649; deo o modalnosti napisao je P. Piper) modalnost se određuje kao semantičko-pragmatička kategorija, kao kvalifikacija govornog lica o iskazu. Kao najčešći modalni glagoli (i glagoli sa modalnim značenjem) navode se *moći*, *trebati*, *morati*, *smeti*, *hteti*, *želeti*, *zabraniti* i dr. (Piper i dr. 2005: 638); navodi se i više modalnih značenja, od kojih ćemo ovde (imajući u vidu paralelu sa engleskim modalima) pomenuti deontičku i epistemičku modalnost. Deontička modalnost je obligatorna modalnost i ukazuje na to da li je situacija potrebna ili obavezna, pri čemu stepen prinude može biti manji ili veći; najčešći modali sa ovim značenjem jesu *trebati* (slabija obaveza), *morati* (snažnija obaveza), *smeti*, ali i *moći*. Epistemička modalnost podrazumeva uverenost govornog lica u istinost onoga što je označeno iskazom, a tipični modali sa ovim značenjem su *morati*, *trebati*, ali i *moći*, na primer:

6) Mora da su pošli. (Piper i dr. 2005: 644)

U navedenom primeru (6) modal *morati* označava visok stepen epistemičke uverenosti govornika, ili (u skladu sa anglističkom terminologijom) izražava snažnu epistemičku modalnost.

Prema tome, može se konstatovati da su i neki srpski modali višeznačni (posebno modal *moći*, a i *morati*), što može dovesti do dvosmislenosti, kada kontekst pomaže da se dvosmislenost razreši.

2. Korpus, polazne prepostavke i ciljevi

Istraživanje u ovom radu zasniva se na paralelnom englesko-srpskom korpusu, pri čemu su engleski primeri preuzeti iz savremenog američkog romana *The lost symbol* Dena Brauna (Brown 2009), a njihovi srpski prevodni ekvivalenti iz prevoda tog romana na srpski jezik (*Izgubljeni simbol*, prevod: Radmila B. Šević i Aljoša Molnar) (Braun 2009). Zabeležene su sve rečenice koje sadrže engleski modalni glagol u prvih 210 strana romana (51 poglavlje). Tabela 1 prikazuje brojčane podatke o engleskom delu korpusa:

Broj	Modal	Broj	Procenat
1	Can/could	237	69,1%
2	Will/would	42	12,3%
3	May/might	35	10,2%
4	Shall/should	17	4,9%
5	Must	11	3,2%
6	Ought to	1	0,3%
	UKUPNO	343	100%

Tabela 1: Brojčani podaci o engleskom delu korpusa

Najfrekventniji u korpusu je modalni par *can/could* sa gotovo 70% od ukupnog broja primera, a broj ostalih modala znatno je manji. Očekivan je veći broj primera sa modalom *must*, pa i sa *may/might*, ali njihova frekventnost zavisi i od autorovog stila i situacija koje se u romanu opisuju. U celokupan korpus, naravno, ulaze i 343 srpska prevodna ekvivalenta engleskih primera.

Teorijske postavke od kojih se polazi u istraživanju sažeto su izložene u uvodu: modali izražavaju tri vrste značenja (epistemičko, deontičko i dinamičko), a imaju dva stepena kad se radi o snazi (jaču i slabiju modalnost). Analiza primera u paralelnom korpusu je jednosmerna – polazi se od engleskih primera, a zatim se razmatraju srpski prevodni ekvivalenti, uz pretpostavku da oni mogu da pomognu da se razjasni i englesko modalno značenje, odnosno da pokažu kako ga je prevodilac shvatio.

Osnovni ciljevi istraživanja su da se prouče komponente jezičkog, situacionog i kulturološkog konteksta koje utiču na tumačenje modalnih značenja, te da se pomoću njih razreše eventualne modalne dvosmislenosti u korpusu. Kada se radi o dvosmislenostima, početne pretpostavke su da će najviše dvosmislenosti stvarati parovi

epistemička mogućnost i deontička obaveza, te epistemička mogućnost i dinamička sposobnost.

3. Analiza primera iz korpusa

U ovom odeljku analiziraće se engleski primeri iz korpusa i njihovi srpski prevodni ekvivalenti da bi se proučilo modalno značenje koje oni izražavaju i kako kontekst doprinosi tom značenju. Primeri će se navoditi po engleskim modalima, od najfrekventnijih u korpusu ka manje frekventnim.

3.1. Modalni par *can/could*

Od ukupno 237 primera, sa modalom *can* zabeleženo je 114 primera (48,4%), sa *could* 123 primera (51,6%). Iza gotovo svih primera sledi prosti infinitiv bez *to*, jer se progresivni infinitiv javlja samo u dva primera sa modalom, *can*, a perfekatski infinitiv samo u pet primera sa *could*. Negacija se javlja u 33 primera sa *can* i 30 primera sa *could*.

Pogledajmo za početak naredne primere:

7) a) The chamber had fallen deathly silent, and he could feel all the witnesses watching him... (5)

b) U dvorani je zavladao mrtvi muk, osećao je kako ga svi prisutni posmatraju... (16)

8) a) Outside the window the sun had set, and Langdon could still make out the slender silhouette of the world's largest obelisk... (7)

b) Napolju je sunce već zašlo, ali Langdon je još uvek mogao da razazna vitku siluetu najvećeg obeliska na svetu ... (19)

9) a) Langdon patiently showed the student that the same exact shapes could be formed on a street map of Detroit. (26)

b) Langdon je onda strpljivo pokazao studentu da se isti takvi oblici mogu izvući i na mapi Detroita. (34)

Modal *could* u primeru (7a) javlja se uz animatni subjekat i glagol percepcije *feel*. Moguća dilema u tumačenju bila bi između epistemičke mogućnosti i dinamičke sposobnosti, odnosno da li je subjekat bio u stanju da oseti poglede ili su okolnosti omogućavale da se ti pogledi osete. Pošto se uz modal javlja glagol percepcije, a subjekat je agens, prednost treba dati dinamičkoj sposobnosti. Na takvo tumačenje ukazuje i prevod (7b): modalni glagol je u prevodu izostavljen (što je moguće uz glagol percepcije koji već implicira sposobnost), a subjekat je aktivan učesnik, a ne samo recipijent (*osećao je*, a ne *imao je utisak*). Primer (8a) implicira istu dvosmislenost, a iz istih razloga tumačenje je ipak dinamička sposobnost (a ne epistemička mogućnost): animatni subjekat (agens) i glagol percepcije (*make out*) upućuju na sposobnost. Srpski prevod (8b) ovog puta zadržava modalni glagol (*mogao je*) koji upućuje na sposobnost subjekta, a ne na sticaj okolnosti. Poslednji primer iz ove grupe (9a) zahteva drugačije tumačenje: predikacija sa modalnim glagolom je u pasivu (*could be formed*), a subjekat (*shapes*) je neanimatan i ima semantičku ulogu pacijensa; zbog

svega toga modal *could* ima značenje epistemičke mogućnosti (a ne dinamičke sposobnosti). Naime, situacioni kontekst ukazuje na procenu subjekta iz glavne predikacije (*Langdon*) da je nešto moguće učiniti. Srpski prevod (9b) odražava englesku strukturu, pa iza modalnog glagola *moći* sledi povratni glagol (*izvući se*) - takve konstrukcije spadaju u zamenički pasiv (Piper i dr. 2005: 624).

Razmotrimo i sledeće primere sa modalom *could*:

- 10) a) Katherine could not even see her hand directly in front of her face. (45)
 b) Ketrin nije mogla da nazre ni sopstvenu ruku ispred lica. (50)
- 11) a) Langdon was close enough now that he could see dried blood, which had... (50)
 b) Langdon je sad bio dovoljno blizu da bi video sasušenu krv koja je ... (54)
- 12) a) "Absolutely. I believe metaseystems could turn Noetics into real science." (73)
 b) „Apsolutno. Verujem da metasistemi moгу da pretvore noetiku u pravu nauku.” (73)

I ova grupa primera sa modalom *could* ostavlja prostor za dva tumačenja: dinamičku sposobnost ili epistemičku mogućnost, a primeri upućuju na jedno ili drugo tumačenje. Prvi primer (10a) sadrži negaciju i glagol percepcije (*see*), dakle radi se o negiranoj sposobnosti, na šta ukazuje i prevod (10b): nemoć da se realizuje percepcija. U primeru (11a) situacioni kontekst (blizina subjekta objektu) pokazuje da su okolnosti stvorile mogućnost za percepciju, a ne da je subjekat svojom sposobnošću ostvario percepciju; prevod (11b) sadrži potencijal kojim se izražava upravo situaciona mogućnost. Poslednji primer iz ove grupe (12a) zbog neanimatnog subjekta (*metaseystems*) jasno ukazuje na epistemičku mogućnost da se predikacija realizuje, što se dosledno prenosi u prevodu modalom *moći* (12b).

Najvešćemo još dva primera u kojima iza modala *could* sledi infinitiv perfekta:

- 13) a) For this reason, a university campus or hospital lab wouldn't work, but a deserted pod at the SMSC could not have been more perfect. (54)
 b) Iz tog razloga univerzitetski kampus ili bolnička laboratorija ne bi mogli da po službe, ali zato, od ouste čaure u CPSM-u ne postoji savršenije mesto. (50)
- 14) a) You've told me nothing I could not have learned from my own staff. (88)
 b) Ništa mi niste mi kazali što ja ne bih mogla da saznam i od mog osoblja. (85)

Po nekim stručnim izvorima (Palmer 1989), engleski perfekatski infinitiv (*have* + prošli particip) uz modal *could* (retko uz *can*) označava propoziciju u prošlosti, a ne modalnost u prošlosti (odnosno označava modalnu procenu iz sadašnjosti kojom se procenjuje događaj iz prošlosti); markiranje prošlosti tim infinitivom karakteristično je za epistemičku modalnost (Palmer 1989: 99), što potvrđuju i dva navedena primera. U primeru (13a) subjekat je neanimatan i neagentivan (već lokativan) (*deserted pool*) i predstavlja situacionu okolnost koja nešto omogućava; na lokaciju upućuje i prevod *ne postoji ... mesto* (13b). U primeru (14a) subjekat je animatan, ali semantika leksičkog glagola *learn* (glagol kognicije) i situacioni kontekst (*you've told me nothing*) ukazuju na epistemičku mogućnost, te isključuju kognitivnu dinamičku sposobnost subjekta da nešto sazna. Srpski prevod (14b) sadrži polisemični modal *moći* koji ovde ne implicira sposobnost subjekta da nešto sazna, već okolnosti koje pružaju mogućnost da se dobije data informacija.

Na kraju ovog odeljka navedimo i tri primera sa modalom *can*:

- 15) a) "But this can't be coincidence!" the kid exclaimed. (26)
 b) „Ali ovo ne može biti slučajnost" vikao je momčić. (34)
- 16) a) Human thought can literally transform the physical world. (56)
 b) Ljudska misao bukvalno može da menja fizički svet. (58)
- 17) a) "For starters, you can stop calling me 'sir.' " (66)
 b) „Za početak, hoću da prestanete da me oslovljavate sa 'gospodine' ". (66)

Primeri (15a) i (16a) sadrže neanimatne subjekte (*this, human thought*) koji nisu agensi i ne mogu iskazivati dinamičku sposobnost, pa upućuju na epistemičku mogućnost. U srpskom prevodu u oba primera (15b, 16b) srećemo modal *moći* koji, kao i engleski modal *can*, uz odgovarajući kontekst izražava sve tri vrste modalnosti (sposobnost, mogućnost, dozvolu); dakle, ova dva primera iskazuju epstemičku mogućnost, verovatnoću. Ni primer (17a) nije dvosmislen: situacioni kontekst (dva učesnika u govornom događaju, njihove uloge) i jezički kontekst (semantika glagola u dopuni modala – *stop calling*) jasno pokazuju da se radi o deontičkoj dozvoli ili predlogu da se nešto učini. Srpski prevod (17b) odlučnost govornika prenosi još jasnije, glagolom *hteti* (već je pomenuto da Piper i dr. taj glagol svrstavaju u modalne).

3.2. Modalni par *will/would*

Od ukupno 42 primera sa ovim modalima, 4 primera su sa modalom *will* (9,6%), a 38 primera sa modalom *would* (90,4%). Jedan primer sadrži negaciju, pet perfekatski infinitiv, a jedan progresivni infinitiv. Navedimo četiri primera:

- 18) a) "You will unlock SBB Thirteen for me," Sato said, "or I will call OS and send in a team with a battering ram." (115)
 b) „Vi ćete sad lepo da mi otključate SBB trinaest", reče Sato, „ili ću ja po zvati KB, a ni će poslati tim sa spravom za razvaljivanje vrata." (108)
- 19) a) Interrupting a top CIA official's line of questioning was a mistake only a civilian would make. (65)
 b) Upasti u reč jednom od direktora CIA dok vas ispituje, takvu grešku može da načini samo amater. (65)
- 20) a) Ten years ago, the taks would have been impossible. (71)
 b) Pre deset godina bio bi nemoguć. (71)
- 21) a) Katherine Solomon was sure that Langdon would never joke about something like this, ... (178)
 b) Ketrin Solomon je bila sigurna da se Langdon nikada ne bi šalio na ovaj način, ... (159)

Engleski modal *will/would* takođe je višeznačan: uz dinamično značenje voljnosti/navike, može da označi i epistemičku mogućnosti, procenu subjekta o verovatnoći. U primeru (18a) modal *will* upotrebljen je dva puta; prvi uz subjekat u drugom licu jednine predstavlja prikriveni imperativ: animatnom subjektu se nalaže da realizuje propoziciju, što spada u performativnu deontičku modalnost; druga upotreba *will* uz prvo lice jednine izražava snažnu odlučnost subjekta, te pripada dinamičkoj voljnosti. U primeru (19a) subjekat je animatan i može da iskaže svoju volju, sposobnost, odno-

sno nesposobnost, dopuna modalnog glagola je glagol *make* koji zahteva agensa, a ton rečenice je blago ironičan. U tom kontekstu treba dati prednost dinamičkom tumačenju koje implicira uobičajeno ponašanje datog subjekta (*a civilian*). Srpski prevod (19b, *može da načini*) glagolskom semantikom takođe upućuje na delovanje subjekta, a ne na splet okolnosti. Primer (20a) sadrži perfekatski infinitiv; kao što je već pomenuto, ovaj infinitiv koristi se da obeleži epistemičku prošlost; dakle, ovde se radi o epistemičkoj mogućnosti, na šta ukazuje i srpski potencijal u prevodu (20b). Poslednji primer iz ove grupe (21a) treba razumeti kao dinamičko uobičajeno ponašanje/naviku (naznačeno adverbom *never*) agentivnog subjekta, a ne verovatnoću da se data situacija realizuje. U srpskom prevodu i ovoga puta za to značenje srećemo potencijal (21b).

3.3. Modalni par *may/might*

Od samo 35 zabeleženih primera, modal *may* sreće se u 19 rečenica (54%), a *might* u 16 (46%). Zabeležena su dva primera sa negacijom, oba sa *might*. Navešćemo tipične primere:

- 22) a) Those may not be numbers. (97)
b) To možda i nisu brojevi. (93)
- 23) a) "I realize this room may seem unusual," he told them, ... (156)
b) „Ja shvatam da ova prostorija može izgledati neobično”, reče im on, ... (141)
- 24) a) The stone pyramid was so heavy that Langdon feared the bag's strap might break. (169)
b) Kamena piramida bila je toliko teška, da se Langdon plašio da će se remen prekinuti. (153)

Polisemični modal *may/might* može da označi epistemičku mogućnost i deontičku dozvolu, međutim u sva tri navedena primera kontekst jasno ukazuje na epistemičku mogućnost. Naime, u sva tri primera (22a, 23a, 24a) subjekat je neanimat (*those, this room, strap*), nije agens već pacijens, te ne može da daje dozvolu ili uputstva, već ulazi u situaciju kao komponenta čija se verovatnoća razmatra. Srpski prevodi (22b, 23b, 24b) adverbijalom *možda*, modalom *moći* ili konstrukcijom bez modala (*plašio se da*) takođe ukazuju na procenu verovatnoće.

3.4. Modalni par *shall/should*

Sa ovim parom zabeleženo je samo 17 primera, i to samo jedan sa *shall* (6%), a 16 (94%) sa *should*; primeri sa *should* obuhvataju četiri negacije, dva perfekatska infinitiva i jedan progresivni infinitiv. Slede tipični primeri sa *should* jer se *shall* u korpusu javlja smo u pitanju *Shall we go?*.

- 25) a) You should have stayed on the ground." (6)
b) Trebalo je da ostaneš dole." (18)
- 26) a) Katherine should worry less about her brother and more about herself. (100)
b) Ketrin bi trebalo da se manje brine za brata, a više za sebe. (95)
- 27) a) They should have arrived by now. (163)
b) Morali su već stići. (148)

Modal *should* iskazuje kako epistemička značenja slabije snage, tako i deontička značenja slabije snage (savet, preporuka), pa treba odrediti koje je od njih prisutno. U primerima (25a) i (27a) modalizovana glagolska sintagma sadrži perfekatski infinitiv koji upućuje na epistemičku prošlost, pa ti primeri nisu dvosmisleni: modalom *should* iza kojeg sledi perfekatski infinitiv iskazuje se mogućnost koja je postojala u prošlosti, ali koja ili nije realizovana (25a) ili se pretpostavlja da je realizovana (27a). Srpski prevod sadrži očekivani prevodni ekvivalent *trebati* (25b) za slabiju epistemičku mogućnost koja govorniku u ovom kontekstu deluje kao bolji izbor. Primer (27b) sadrži prevod jakim epistemičkim modalom *morati*, pa je u srpskom izražen veći stepen modalne uverenosti. Modal *should* u primeru (26a) označava deontičku preporuku ili savet i performativan je. Deontičko značenje saveta proizilazi iz sprege semantike leksičkog glagola u dopuni (*worry*) i uloga učesnika u govornoj situaciji (govornik preporučuje nešto drugoj osobi).

3.5. Modali *must* i *ought to*

Kao što je već napomenuto, modal *must* zabeležen je u 11 primera (uz dva perfekatska infinitiva i jedan progresivni infinitiv u dopuni), a *ought to* samo u jednom primeru. Ovo su tipični primeri:

- 28) a) " ... You must be doing something cool." (34)
 b) „... Mora biti da radite nešto strašno zanimljivo.” (41)
- 29) a) As secretary, I must take that charge seriously. (43)
 b) Kao njegov sekretar, moram ozbiljno da shvatim tu dužnost. (49)
- 30) a) „You must have done something important to be invited into the thirty-third degree.” (93)
 b) „Mora da ste uradili nešto izuzetno kad ste primljeni u trideset treći stepen.” (89)
- 31) a) This ought to be good, he thought, reaching for the receiver. (175)
 b) Ovo će sigurno biti nešto dobro, pomisli, posegnuvši za slušalicom. (158)

Engleski modal *must* može da izrazi epistemička i deontička značenja visokog stepena snage. U prvom primeru (28a) iza modala sledi progresivni infinitiv koji upućuje na tekući proces, a govorne uloge i glagolska semantika ukazuju na epistemičku nužnost, snažnu uverenost govornika u svoju procenu. Srpski prevod (28b) dobro prenosi to značenje snažnim modalom *morati*. Primer (29a) ilustruje deontičku nužnost, obavezu koji subjekat nameće sam sebi; na obavezu (a ne na epistemičku mogućnost) ukazuje i semantika imenice u dopuni (*that charge*). Prevod (29b) snažnim modalom *morati* i imenicom *dužnost* prenosi to značenje. Poslednji primer sa modalom *must* (30a) sadrži perfekatski infinitiv koji označava epistemičku nužnost u prošlosti, uz visoku uverenost govornika; u prevodu (30b) modal *morati* izražava isto značenje. Primer (31a), jedini sa modalom *ought to*, označava epistemičku mogućnost slabiju od *must*, zbog neanimatnog subject (*this*), te semantike rečenice i govorne situacije (podizanje telefonske slušalice). Prevod (31b) adverbom *sigurno* prenosi implikaciju epistemičke procene govornika.

4. Diskusija i zaključak

Uticaj konteksta na tumačenje engleskih modala i njihovih epistemičkih, deontičkih i dinamičkih značenja obuhvatio je pojedine elemente jezičkog i situacionog konteksta.

Prvo je analiziran najfrekventniji par modala u korpusu *can/could*. Primeri iz korpusa ukazali su na značajnu dvosmislenost, najpre između epistemičke mogućnosti i dinamičke sposobnosti: trebalo je proceniti da li se radi i okolnostima koje omogućavaju da se situacija ostvari ili o sposobnostima (fizičkim ili mentalnim) subjekta da realizuje situaciju. U konkretnim primerima često se radilo o suptilnim razlikama i prilikom procene trebalo je razmotriti nekoliko komponenti konteksta. Bitna komponenta bila je animatnost subjekta modalizovane predikacije, jer animatni subjekat može da iskaže sposobnost da nešto učini i tako implicira dinamičko značenje; neanimatni subjekti ukazivali su na okolnosti koje su stvarale mogućnost za realizaciju situacije (epistemička mogućnost). Uz animatnost, na tumačenje utiče i semantička uloga subjekta: agentivni subjekat takođe ukazuje na dinamičku sposobnost, a subjekat koji je pacijens ili recipijent na komponentu epistemičke mogućnosti da se nad njim realizuje situacija. Važan faktor bila je i glagolska semantika (dinamični ili stativni glagoli): glagoli percepcije i kognicije (podgrupa engleskih stativnih glagola) najčešće su upućivali na sposobnost subjekta da ostvari percepciju/kogniciju. Konačno, tumačenje treba da sagleda i uloge učesnika u govornoj situaciji, jer one mogu da budu presudne u određivanju semantičkih uloga i agentivnosti, odnosno davanja dozvola, uputstava i slično. Napomenimo i da je analiza korpusa potvrdila pravilo koje pominju studije (Palmer 1989) da perfekatski infinitiv iza modala označava epistemičku mogućnost u prošlosti. Kada se radi o srpskim prevodnim ekvivalentima *can/could*, oni najčešće obuhvataju modalni glagol *moći*, koji je takođe polisemičan i može da izrazi dinamičko, epistemičko i deontičko značenje.

Engleski modalni par *will/would* u korpusu većinom označava dinamička značenja (navika, uobičajeno ponašanje, voljnost), a ređe epistemičku mogućnost, što je i očekivano. Naime, modal *would* se u primerima iz korpusa često sreće uz animatni agentivni subjekat, a rečenični kontekst obično ukazuje na iterativnost ili sporadično ponavljanje (ili odsustvo ponavljanja). Kao i u prethodnim slučajevima, perfekatski infinitiv markira epistemičnu mogućnost u prošlosti. Srpski prevodni ekvivalenti u korpusu sadrže potencijal ili modal *moći*.

Naredni engleski modalni par *may/might* iskazuje znatan polisemičan potencijal jer može da označi epistemičku i deontičku modalnost. U korpusu preovlađuje epistemičko značenje uz neanimatne subjekte koji nisu agens, pa isključuju deontička značenja. Srpski prevodi sadrže modalni glagol *moći* i opisne prevode.

Modalni par *shall/should* je malobrojan u korpusu, a značenja obuhvataju slabiju deontičku nužnost (preporuka, savet) i epistemičku mogućnost u prošlosti (sa perfekatskim infinitivom). Elementi konteksta bitni za tumačenje modalnog značenja takođe su animatnost subjekta i semantičke uloge učesnika u govornoj situaciji. Srpski prevod očekivano sadrži modal slabije snage *trebati*, ali u jednom slučaju i

snažniji modal *must* za izražavanje epistemične mogućnosti sa višim stepenom uverenosti u realizaciju situacije.

Modal *must* takođe je malobrojan uz značenje epistemičke nužnosti koja se naznačava glagolskom semantikom leksičkog glagola u dopuni, semantičkim ulogama i perfekatskim infinitivom za prošlost. U prevodu na srpski sreće se prevodni ekvivalent *morati* koji označava i epistemičku i deontičku nužnost.

Samo jedan primer sa modalom *ought to* implicira epistemičku nužnost zbog neanimatnog subjekta i uloga učesnika u govornoj situaciji. U prevodu se značenje nužnosti prenosi adverbom *sigurno* koji pojačava modalno značenje i bliži se značenju engleskog modala *must*.

Dakle, pošto engleski modali iz korpusa (posebno, *can/could, may/might*) izražavaju dve ili sve tri vrste modalnih značenja (epistemičku, deontičku, dinamičku), analizirane su pojedine komponente jezičkog i situacionog konteksta koje obeležavaju određeno modalno značenje. Analiza je potvrdila da se dvosmislenost najčešće javlja kao epistemička mogućnost i dinamička sposobnost, a manje kao epistemička mogućnosti i deontička nužnost. U dvosmislenim primerima za odgovarajuće tumačenje bitni su bili animatnost subjekta i semantičke uloge učesnika u govornoj situaciji, a zatim i semantika glagola u dopuni modala. Srpski prevodi najčešće sadrže tipične modalne ekvivalente, modalne glagole koji takođe mogu biti dvosmisleni (posebno modal *moći*); prevodi primera iz korpusa pomogli su da se proceni i potvrdi modalno značenje u engleskim primerima. Na kraju, treba konstatovati da bi elemente konteksta koji su se u ovom istraživanju pokazali kao bitni bilo korisno proveriti na većem korpusu i sa primerima iz drugačijih žanrova.

Literatura

- Berg, J. 1993. Literal meaning and context. *Iyyun: The Jerusalem Philosophical Quarterly* 42: 397–411.
- Charles, G. W. 1988. The categorization of sentential contexts. *Journal of Psycholinguistic Research* vol. 17, issue 5: 403–411.
- Charles, G. W. 2000. Contextual correlates of meaning. *Applied Psycholinguistics* vol. 21, issue 04: 505–524.
- Christiansen, H. and Dahl, V. 2005. Meaning in context. In: Dey, A, Kokinov, B, Leake D. & Turner, R. (eds.): *Modeling and Using Context. 5th International and Interdisciplinary Conference CONTEXT 2005*. Berlin: Springer: 97–111.
- Cruse, A. D. 1991. *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, A. 2004. *Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. 1991. *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodwin, Ch. & A. Duranti 1992. Rethinking context: an introduction. In: Duranti & Goodwin, eds. *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Huddleston, R. & G. K. Pullum 2002. *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Novakov, P. 2012. Engleski modal *can* – promene i tendencije. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XXXVII-2*: 187–200.
- Palmer, F.R. 1989. *The English verb*. London: Longman.
- Piper, P. i dr. 2005. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.

Izvori za korpus

- Braun, D. 2009. *Izgubljeni simbol*. Novi Sad: Solaris. (prevod: Radmila B. Šević i Aljoša Molnar).
- Brown, D. 2009. *The lost symbol*. London: Bantam Press.

Predrag Novakov

MEANING IN CONTEXT – ENGLISH MODALS AND THEIR SERBIAN EQUIVALENTS

Summary

Context, the immediate linguistic and situational environment, may provide additional information necessary for the interpretation of a linguistic unit; thus it can help to interpret often polysemous English and Serbian modal verbs. Discussion of the influence of context on the interpretation of modals starts from the typical division of modal meanings into epistemic, deontic and dynamic, as well as from the division into strong and weak modality. The analysis of the parallel English-Serbian corpus with the modals *can/could*, *will/would*, *may/might*, *shall/should*, *must* and *ought to* and their Serbian translation equivalents investigated possible ambiguities, particularly between epistemic possibility and dynamic ability on one hand, and deontic necessity and epistemic possibility on the other. The analysis located possible ambiguities, particularly with *can/could* and *may/might*, and indicated elements of both linguistic and situational context significant for their interpretation. These elements turned out to be the animacy of the subject, semantics of the lexical verb following the modal, as well as the semantic roles of participants in the speech situation.

predrag.novakov@ff.uns.ac.rs